

حمایت از حقوق معلولان در چارچوب کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت^۱

در تاریخ ۱۳ دسامبر ۲۰۰۶ سندی تحت عنوان «کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت»^۲ به همراه یک پروتکل الحاقی به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید و از ۳۰ مارس ۲۰۰۷ برای امضا و پیوستن دولت‌ها به آن در مقرّ سازمان ملل متحد مفتوح گذارده شد. این کنوانسیون پس از یک وقفه تقریباً دو ساله سرانجام در تاریخ ۸۷/۹/۱۳ با اعمال یک حق شرط کلی^۳ به تصویب مجلس شورای اسلامی ایران نیز رسید و در تاریخ ۸۷/۱۰/۴ مورد تایید شورای نگهبان قرار گرفت.^۴ در نوشتار حاضر تلاش می‌شود با گذری بر این کنوانسیون و دیگر اسناد مرتبط، تعهدات دولت ایران و سایر دولت‌های عضو و همچنین برخی حقوق به رسمیت شناخته شده برای افراد معلول و در نهایت ضمانت اجرایی این کنوانسیون را مورد ارزیابی قرار دهیم.

معلول و معلولیت:

بموجب ماده ۱ کنوانسیون مذکور، افراد دارای معلولیت کسانی هستند که برای مدت زمان طولانی واجد آسیب‌های جسمانی، روانی، عقلی یا احساسی بوده و در نتیجه در تعامل با موانع مختلف ممکن است مشارکت کامل و موثر ایشان در اجتماع در سطح برابر با دیگران، با تاخیر و

^۱ این مقاله پیش از این در خبرنامه کانون وکلای دادگستری اصفهان، شماره ۳۳، فروردین ماه ۱۳۸۸، منتشر گردیده است.

^۲ Convention on the Rights Of Persons with Disabilities.

^۳ حق شرط مذکور به این شرح است: «باتوجه به ماده (۴۶) کنوانسیون، جمهوری اسلامی ایران خود را ملتزم به رعایت آن دسته از مفاد کنوانسیون که مغایر با موازین حقوقی جاری خود باشد نمی‌داند.» به نظر می‌رسد شرط مذکور یک شرط غیر معتبر و غیر نافذ باشد. چرا که با هدف و موضوع کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت مغایرت آشکار دارد. بر اساس بند ۱ از ماده ۴۶ کنوانسیون مزبور "شرط‌هایی که با هدف و موضوع این کنوانسیون مغایرت داشته باشد، مجاز نخواهد بود." در بند ۱ از ماده ۱ این کنوانسیون هدف از تصویب این کنوانسیون "ارتقاء، حمایت و تضمین بهره‌مندی برابر و کامل افراد دارای معلولیت از کلیه حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین و ارتقای احترام نسبت به منزلت ذاتی آنها" اعلام شده است. این در حالی است که در قوانین جاری ایران بدون تردید موارد بسیاری را می‌توان یافت که با هدف مذکور ناسازگار باشند. جدای از این بحث اساساً غرض و مقصود از تدوین و تصویب چنین اسناد بین‌المللی تغییر و اصلاح قوانین و رویه‌های جاری کشورهای عضو و حاکم کردن مجموعه‌ای از استانداردهای برتر بین‌المللی است که ضرورت و کارایی آنها در تحقق عدالت حقوق بشری از سوی جامعه جهانی پذیرفته شده است. بنابراین اعمال یک چنین حق شرط‌های کلی هم مغایر با منطوق حقوق بین‌الملل بشر و هم مغایر با بند یک ماده ۴۶ کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت می‌باشد.

^۴ برای مشاهده ماده واحده مصوب ۸۷/۹/۱۳ و متن فارسی کنوانسیون فوق‌الذکر مراجعه شود به: <http://tarh.majlis.ir> همچنین برای مشاهده متن پروتکل الحاقی به این کنوانسیون مراجعه شود به: <http://www.un.org/disabilities/>

مانع مواجهه گردد. پیش از تصویب این کنوانسیون یک سند بین المللی دیگر تحت عنوان «قواعد استاندارد در زمینه برابر سازی فرصت ها برای معلولان» معلولیت را بطور خلاصه اینگونه تعریف نموده بود: "شمار وسیعی از محدودیت های گوناگون عملی که برای هر گروه جمعیتی در یک کشور رخ می دهد. افراد ممکن است از طریق آسیب های جسمی، عقلی یا حسی، شرایط پزشکی یا بیماری روانی به معلولیت دچار گردند. چنین آسیب ها، شرایط یا بیماری ها، ممکن است در نوع خود دائمی یا موقتی باشند."

سازمان ملل متحد تعداد افراد دارای معلولیت را در دهه ۹۰ میلادی بیش از ۵۰۰ میلیون نفر در سرتاسر جهان بر آورد نموده بود. این شمار هر ساله از طریق عواملی همچون جنگ و ویرانی، شرایط غیر بهداشتی زندگی یا فقدان آگاهی درباره معلولیت، علل آن، پیشگیری و درمان آن، رو به افزایش می باشند. از این تعداد ۸۰٪ در مناطق روستایی کشورهای در حال توسعه زندگی می کنند و در حدود ۷۰٪ از این جمعیت نیز نسبت به دریافت خدمات مورد نیاز یا فاقد هر گونه دسترسی هستند و یا با محدودیت جدی مواجه می باشند.^۵

از نمونه های بارز افراد دارای معلولیت می توان به آسیب دیدگان مخاصمات مسلحانه، آسیب دیدگان حوادث رانندگی یا ناشی از کار، ناشنوایان و نابینایان و افراد کم توان ذهنی اشاره نمود. پیش از تصویب این کنوانسیون، حمایت بین المللی از حقوق افراد دارای معلولیت در چارچوب برخی اسناد عام حقوق بشری همچون «میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی» و «میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی» و برخی اسناد خاص همچون «اعلامیه حقوق افراد ناشنوا - نابینا (مصوب ۱۹۷۹)»، «اصول حمایت از افراد دارای بیماری روانی و ارتقای مراقبت های بهداشت روانی (مصوب ۱۹۹۱)»، «قواعد استاندارد در زمینه برابر سازی فرصت ها برای معلولان (مصوب ۱۹۹۳)» و «نظریه عمومی شماره ۵ کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (مصوب ۱۹۹۴)» صورت می گرفت. لیکن به دلیل تداوم نقض گسترده حقوق معلولان در سرتاسر جهان و به منظور "ارتقاء، حمایت و تضمین بهره مندی برابر و کامل افراد دارای معلولیت از کلیه حقوق بشر و آزادی های بنیادین و ارتقای احترام نسبت به منزلت ذاتی آنها" کنوانسیون حاضر به همراه یک پروتکل الحاقی به تصویب رسید.

⁵ General Comment No.5. Adopted by the committee on economic, social and cultural rights. Para:8. See also: Human rights of persons with disabilities: www.hrea.org.

گفتار نخست: تعهدات عمده دولت های عضو کنوانسیون

تعهدات حقوق بشری دولت ها شامل سه سطح از تعهدات می شود. «تعهد به احترام»^۶، «تعهد به حمایت»^۷، «تعهد به ایفاء»^۸. تعهد به احترام، دولت ها را ملزم می نماید تا از مداخله در آزادی افراد خودداری نمایند. تعهد به حمایت، دولت ها را ملزم می نماید تا از افراد در مقابل مداخله دیگران حمایت نمایند. و تعهد به ایفاء که جنبه ایجابی دارد، دولت ها را ملزم می نماید تا اقدامات ضروری و موثری را جهت تحقق حقوق افراد به عمل آورند. تعهد به ایفاء خود شامل سه تعهد می شود «تعهد به تدارک»، «تعهد به ارتقاء» و «تعهد به تسهیل»^۹. حال با در نظر گرفتن این مقدمه، برخی از تعهدات عمده دولت های عضو کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت معرفی می گردد.

الف) تعهد به وضع و اجرای قوانین سازگار با کنوانسیون و حذف و اصلاح قوانین مغایر با کنوانسیون

بموجب ماده ۴ این کنوانسیون، دولت های عضو متعهد هستند کلیه اقدامات قانونی و اداری و دیگر اقدامات مقتضی را برای اجرای حقوق به رسمیت شناخته شده در این کنوانسیون اتخاذ نمایند و کلیه اقدامات مقتضی و مناسب از قبیل قانونگذاری را جهت اصلاح یا لغو قوانین موجود، مقررات، عرف ها و رویه هایی که تبعیض علیه معلولان را ایجاد می کنند، به عمل آورند؛ همچنین دولت های عضو متعهد هستند حمایت و ترویج و ارتقای حقوق بشر معلولان را در کلیه سیاست ها و برنامه ها، مد نظر قرار دهند.

ب) تعهد به رعایت برابری و عدم تبعیض و تعهد به اقدامات موقت ویژه

افراد دارای معلولیت همواره در طول تاریخ چه بطور رسمی و چه بطور عملی مورد تبعیضات گوناگون قرار گرفته اند. غالباً از طریق کم توجهی، فراموشی، پیش داوری ها و پندارهای نادرست، همچنین از طریق استثناء کردن، تمایز یا جداسازی، حقوق انسانی این افراد نقض گردیده است.^{۱۰}

^۶. Obligation to Respect.

^۷. Obligation to Protect.

^۸. Obligation to Fulfill.

^۹. General Comment No.16. Adopted by the committee on economic, social and cultural rights. Para:16 - 31. & General Comment No.31. *ibid*.

^{۱۰}. General Comment No.5. *ibid*. Para:15.

بموجب ماده ۲ این کنوانسیون، تبعیض بر مبنای معلولیت عبارت است از هرگونه تمایز گذاردن، استثناء قائل شدن یا محدودیت نهادن به دلیل معلولیت، که نتیجه یا هدف آن خدشه دار کردن یا لغو شناسایی، برخورداری یا استیفای برابر از همه حقوق بشر و آزادی های بنیادین در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدنی و دیگر ابعاد باشد، که در برگزیده ی کلیه اشکال تبعیض از جمله عدم پذیرش همسان سازی متعارف (مناسب سازی) نیز می شود؛ در این راستا دولت های عضو به موجب ماده ۵ متعهدند تا ضمن به رسمیت شناختن برابری نزد قانون و حمایت برابر از معلولان در قوانین، ممنوعیت تبعیض و محو آن در هر زمینه ای را نیز مد نظر قرار دهند. وفق ماده ۴ کنوانسیون، دولت های عضو متعهد هستند اقدامات مقتضی را جهت امحای تبعیض بر مبنای معلولیت از سوی هر شخص، سازمان یا شرکت خصوصی، نیز به عمل آورند.

در میان معلولان گروه های آسیب پذیری وجود دارند که در عمل ممکن است از دو جهت مورد تبعیض واقع شوند. زنان، کودکان، سالمندان، قربانیان شکنجه، پناهندگان و آوارگان و کارگران مهاجر از جمله این گروه ها هستند. برای نمونه، زنان معلول هم به جهت جنسیت خود و هم به جهت معلولیت خویش، مورد تبعیض واقع می شوند.^{۱۱} بموجب ماده ۶ این کنوانسیون، دولت های عضو ضمن به رسمیت شناختن اینکه زنان و دختران معلول موضوع تبعیض مضاعف هستند، می پذیرند که به منظور تضمین برخورداری کامل و برابر ایشان از همه حقوق بشر و آزادی های اساسی، تدابیری را اتخاذ نموده و کلیه اقدامات مقتضی را جهت تضمین رشد و توسعه، ترقی و استقلال کامل زنان و حصول اطمینان از استیفاء و بهره مندی ایشان از حقوق بشر و آزادی های بنیادین مندرج در کنوانسیون حاضر اتخاذ نمایند. در همین راستا اقدامات ویژه ای که برای شتاب بخشیدن یا دستیابی به برابری عملی^{۱۲} برای معلولان ضروری می باشد، بر اساس کنوانسیون حاضر تبعیض تلقی نخواهد شد.

^{۱۱}. General Recommendation No.18. Adopted by the committee on the elimination of discrimination against women. See also: Human rights of persons with disabilities: www.hrea.org.

^{۱۲}. De facto

پ) تعهد به بالا بردن آگاهی عمومی

بموجب ماده ۸ کنوانسیون مذکور دولت های عضو متعهد به وضع و اتخاذ اقدامات مناسب، فوری و موثر جهت افزایش آگاهی در سرتاسر جامعه درباره افراد معلول از جمله در سطح خانواده، به منظور پرورش احترام به حقوق و کرامت افراد معلول می باشند. همچنین متعهدند به منظور مبارزه با رفتار های کلیشه ای، تبعیض آمیز و زیانبار نسبت به افراد معلول، و ارتقای آگاهی از صلاحیت ها و مشارکت های افراد معلول اقدامات مناسب و موثری را از جمله از طریق ارتقای برنامه های آموزشی آگاهی بخش درباره افراد معلول و حقوق این افراد و ترویج نگرش احترام گذاری به حقوق معلولان در تمامی سطوح نظام آموزشی، از جمله برای کلیه کودکان در سنین اولیه، اتخاذ نمایند.

ت) تعهد به مناسب سازی و دسترس پذیری

مناسب سازی یا همسان سازی متعارف^{۱۳} وفق ماده ۲ کنوانسیون مزبور عبارت است از انجام تغییرات و اصلاحات ضروری و مناسب برای معلولان، که در موارد خاص مورد نیاز، فشار اضافی و نامتناسبی را تحمیل ننماید تا بهره مندی و استیفاء از همه حقوق بشر و آزادی های اساسی توسط افراد دارای معلولیت در شرایط برابر با سایرین تضمین گردد. ماده ۹ کنوانسیون دولت های عضو را متعهد می سازد تا به منظور توانمند سازی معلولان برای داشتن یک زندگی مستقل و مشارکت کامل ایشان در همه ابعاد زندگی، اقدامات مقتضی و مناسبی جهت تضمین دسترسی افراد معلول، با رعایت برابری با دیگران، به محیط های فیزیکی، حمل و نقل، اطلاعات و ارتباطات از جمله فناوری ها و سیستم های اطلاعات و ارتباطات و دیگر امکانات و خدمات عمومی، هم در شهر و هم در مناطق روستایی به عمل آورند که این اقدامات شامل شناسایی و حذف موانع دسترسی معلولان به این موارد نیز می شود. این اقدامات و تدابیر در ساختمان ها، راه ها، تاسیسات از جمله در مدارس، خانه ها، تاسیسات پزشکی و محل های کار، اطلاعات، ارتباطات و دیگر خدمات، از جمله خدمات الکترونیکی و خدمات اورژانسی اعمال خواهد شد. دولت های عضو همچنین متعهدند ساختمان ها و دیگر امکانات عمومی را به تابلو ها و علائمی با خط بریل و روشهایی که خواندن و فهمیدن آن آسان باشد مجهز نموده و انواع مساعدت ها و

¹³. Reasonable accommodation.

کمک‌های حضوری، از قبیل راهنما، قرائت‌گر و مترجمین حرفه‌ای زبان ایما و اشاره جهت آسان کردن دسترسی به ساختمان‌ها و دیگر تاسیسات عمومی را فراهم نمایند. و دسترسی معلولان به فناوری‌ها و سیستم‌های اطلاعات و ارتباطات نوین از قبیل اینترنت را مورد ترویج و ترغیب قرار دهند و از امکان دسترسی معلولان به مراکز و اماکن خصوصی که تسهیلات و خدمات عمومی ارائه می‌کنند، اطمینان حاصل نمایند.

ث) تعهد به توسعه و افزایش قابلیت دستیابی معلولان به وسایل و فناوری‌های نوین کمکی

دولت‌های عضو وفق ماده ۴ کنوانسیون متعهد به افزایش پژوهش و توسعه و ارتقای قابلیت دسترسی و استفاده از فناوری‌های نوین از قبیل فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی، تجهیزات حرکتی، وسایل و فناوری‌های معاضدتی مناسب حال افراد معلول با اولویت بخشیدن به فناوری‌های مقرون به صرفه می‌باشند؛ همچنین متعهدند تا اطلاعات قابل دسترس برای معلولان را درباره تجهیزات حرکتی، وسایل و فناوری‌های معاضدتی، از جمله فناوری‌های نوین، همچنین دیگر اشکال معاضدت، خدمات و تسهیلات حمایتی تامین نمایند.

چ) تعهد بر نظارت و اجرای کنوانسیون در سطح ملی

بر اساس ماده ۳۳ کنوانسیون مورد اشاره، دولت‌های عضو مطابق با نظام سازمانی خویش، یک یا چند مرجع ملی دولتی را در زمینه موضوعات مربوط با اجرای این کنوانسیون تعیین خواهند نمود و توجه مناسبی را به استقرار یا تعیین سازوکارهای هماهنگ در درون حکومت جهت تسهیل فعالیت‌های مربوطه در حوزه‌ها و سطوح مختلف اعمال خواهند کرد. و در مطابقت با نظام اداری و حقوقی خود چارچوبه‌ای از جمله یک یا چند ساز و کار مستقل را در صورت اقتضاء جهت ارتقاء، حمایت و نظارت بر اجرای این کنوانسیون ایجاد، تعیین، تقویت یا حفظ می‌نمایند. در اجرای این تعهد (نظارت)، جامعه مدنی و به ویژه افراد دارای معلولیت و سازمان‌هایی که نماینده آنها می‌باشند، به طور کامل مشارکت و مداخله خواهند داشت. در ایران بموجب تبصره یک ماده واحده قانون تصویب کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت مصوب ۸۷/۹/۱۳ وزارت رفاه و تأمین اجتماعی (سازمان بهزیستی کشور) و بنیاد شهید و امور ایثارگران

به‌عنوان مراجع ملی موضوع ماده (۳۳) کنوانسیون تعیین گردیده اند تا با هماهنگی یکدیگر نسبت به اجراء مفاد کنوانسیون اقدام نمایند.

ح) تعهد به ارائه گزارش دوره ای

بموجب ماده ۳۵ این کنوانسیون، دولت های عضو متعهد هستند از طریق دبیر کل ملل متحد گزارش جامعی از اقدامات صورت گرفته در زمینه اجرای تعهدات آن کشور وفق کنوانسیون حاضر و پیشرفت های حاصله در آن خصوص را در ظرف دو سال بعد از لازم الاجرا شدن این کنوانسیون برای آن دولت عضو، به کمیته حقوق معلولان (رکن ناظر بر اجرای کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت) ارائه نمایند. پس از این گزارش اولیه، دولت های عضو گزارش های بعدی خود را در کمتر از هر چهار سال و علاوه بر آن در هر زمانی که کمیته چنین درخواستی بنماید، ارائه خواهند کرد. در روند تهیه گزارش ها کمیته هر گونه راهنمایی قابل استفاده در تهیه متن آنها را ارائه خواهد نمود. این گزارش ها در کمیته مذکور مورد رسیدگی قرار خواهند گرفت. بر اساس ماده ۳۶ هر گزارشی که توسط کمیته حقوق معلولان رسیدگی می شود در صورت اقتضاء پیشنهادات و توصیه های عمومی^{۱۴} در خصوص آن ارائه و برای دولت عضو مربوطه ارسال خواهد گردید. دولت های عضو گزارش های خود را در کشور خویش بطور کامل در اختیار همگان قرار خواهند داد و دسترسی به پیشنهادات و توصیه های عمومی مربوط به این گزارش ها را تسهیل خواهند کرد.

گفتار دوم: بررسی چند نمونه از حق های مندرج در کنوانسیون

آزادی از استعمار، خشونت و سوء استفاده (ماده ۱۶)

از جمله حقوقی که برای افراد دارای معلولیت با توجه به وضعیت خاص ایشان در این کنوانسیون به رسمیت شناخته شده است آزادی از استعمار، خشونت و سوء استفاده می باشد. این حق، دولت های عضو را متعهد می سازد تا کلیه اقدامات مناسب قانونی، اداری، اجتماعی و آموزشی و دیگر اقدامات مناسب را جهت صیانت از افراد معلول در درون خانه یا بیرون خانه در برابر کلیه اشکال استعمار، خشونت و سوء استفاده از جمله جنبه های مبتنی بر جنسیت به عمل

¹⁴. General recommendation.

آورند. به منظور جلوگیری از وقوع کلیه اشکال استثمار، خشونت و سوء استفاده نسبت به افراد دارای معلولیت، دولت های عضو اطمینان حاصل خواهند کرد که تمامی تسهیلات و برنامه های در نظر گرفته شده جهت خدمت به افراد معلول بطور موثری به وسیله مقامات مستقل تحت نظارت قرار دارد. همچنین متعهد هستند تمامی اقدامات مقتضی را جهت ارتقای بهبودی، توانبخشی و بازپروری جسمی، شناختی و روانی معلولانی که قربانی هر شکلی از استثمار، خشونت و سوء استفاده می باشند، از جمله از طریق پیش بینی خدمات حمایتی، به عمل آورند. چنین بهبود و بازپروری مستلزم محیطی است که سلامتی، آسایش، عزت نفس، کرامت و استقلال شخصی را مورد پرورش قرار داده و نیاز های خاص متناسب با سن و جنسیت را مد نظر قرار دهد. دولت های عضو قوانین و سیاست های موثری مانند قوانین و سیاست های مختص زنان و کودکان وضع خواهند نمود، به این منظور که اطمینان حاصل نمایند موارد استثمار، خشونت و سوء استفاده علیه معلولان، مورد شناسایی، تحقیق و بطور مناسبی تحت پیگرد قرار می گیرد.

حق بر ازدواج و زندگی خانوادگی (ماده ۲۳)

بموجب ماده ۲۳ کنوانسیون، حق کلیه افراد دارای معلولیت که به سن ازدواج رسیده اند، با لحاظ عدم تبعیض، برای ازدواج و تشکیل خانواده با رعایت آزادی و رضایت کامل دو طرف ازدواج، به رسمیت شناخته می شود؛ همچنین حق افراد معلول در تصمیم گیری آزادانه و مسوولانه نسبت به تعداد و فاصله سنی میان فرزندانشان و دسترسی داشتن به اطلاعات متناسب با سن و برنامه آموزشی تشکیل خانواده و باروری به رسمیت شناخته می شود، و در این رابطه وسایل لازم برای توانمند سازی ایشان در اعمال این حقوق فراهم می گردد و قدرت باروری معلولان، با رعایت برابری با دیگر افراد، حفظ می گردد.

دولت های عضو از حقوق و تکالیف معلولان در رابطه با قیمومت، سرپرستی، فرزند خواندگی یا نهاد های مشابه که در قوانین ملی وجود دارد، اطمینان حاصل خواهند نمود. و کمک مناسبی به معلولان در اجرای تکالیف مربوط به تعلیم و تربیت کودکان خویش، ارائه خواهند کرد. همچنین اطمینان حاصل خواهند نمود که کودکان معلول حق برابری به زندگی خانوادگی دارا هستند. برای تحقق این حقوق و به منظور ممانعت از پنهان کردن، ترک، بی توجهی و جداسازی کودکان معلول، دولت های عضو متعهد به فراهم ساختن اطلاعات و خدمات اولیه و جامع و

حمایت از کودکان معلول و خانواده ایشان می باشند. در هیچ موردی یک کودک به دلیل معلولیت خود یا هر یک از والدین از ایشان جدا نخواهد شد. در مواردی که والدین قادر به مراقبت از کودک معلول نیستند، دولت های عضو متعهد به انجام هر گونه تلاشی برای تامین مراقبت جانشین در درون خانواده و در صورت فقدان آن در درون اجتماع خواهند بود.

حق بر توانبخشی و بازپروری (ماده ۲۶)

از جمله حقوق مهمی که در این کنوانسیون برای افراد دارای معلولیت به رسمیت شناخته شده، حق بر توانمند شدن برای کسب و حفظ حداکثر استقلال و توانایی کامل جسمی، روانی، اجتماعی و شغلی و توانمند شدن جهت حضور و مشارکت کامل در تمامی ابعاد زندگی می باشد. به این منظور دولت های عضو هر گونه اقدام و تدبیری را که در این زمینه مناسب باشد، اتخاذ نموده و خدمات و برنامه های توانبخشی و بازپروری را بطور خاص در زمینه های بهداشت، اشتغال، آموزش و پرورش و خدمات اجتماعی، سازماندهی کرده و مورد تقویت و گسترش قرار خواهند داد، به شیوه ای که این خدمات و برنامه ها در اولین فرصت ممکن آغاز شود و مبتنی بر ارزیابی بسیار منظم نیازها و توانایی های افراد باشد و از مشارکت و حضور معلولان در اجتماع و در تمامی حوزه های اجتماع حمایت به عمل آورد.

حق بر داشتن استانداردهای کافی زندگی و حمایت و تامین اجتماعی (ماده ۲۸)

ماده ۲۸ کنوانسیون مورد اشاره، حق معلولان را بر داشتن استانداردهای کافی از زندگی برای خود و خانواده شان از جمله نسبت به تغذیه، پوشاک و سر پناه (مسکن) مناسب، همچنین حق این افراد را بر حمایت و تامین اجتماعی و برخورداری از این حق بدون تبعیض بر مبنای معلولیت به رسمیت می شناسد و از دولت های عضو می خواهد به منظور پاسداری و پیشبرد تحقق این حقوق دسترسی برابر معلولان به خدمات و وسایل مناسب و امکان پذیر و دیگر مساعدت ها برای نیازهای مرتبط با معلولیت را تضمین نمایند و دسترسی معلولان و بطور خاص زنان و کودکان معلول و سالمندان معلول را به برنامه های تامین اجتماعی و برنامه های کاهش فقر فراهم نموده و دسترسی آن دسته از معلولان و خانواده های ایشان که در وضعیت تنگدستانه ای زندگی می کنند

را به مساعدت دولت در تامین مخارج مرتبط با معلولیت میسر ساخته و از وجود مزایا و برنامه های بازنشستگی اطمینان حاصل نمایند.

علاوه بر چند نمونه حقی که شرح مختصری از آنها بیان شد، حقوق دیگری نیز در این کنوانسیون برای افراد دارای معلولیت مورد تاکید قرار گرفته است که عبارتند از: حق بر دادخواهی (ماده ۱۳)؛ حق بر صیانت از تمامیت [جسمانی و روانی] فرد (ماده ۱۷)؛ حق بر آزادی رفت و آمد و آزادی تابعیت (ماده ۱۸)؛ حق بر زندگی مستقل و حضور در اجتماع (ماده ۱۹)؛ حق بر دسترسی به اطلاعات و آزادی بیان و عقیده (ماده ۲۱)؛ حق بر احترام به حریم خصوصی (ماده ۲۲)؛ حق بر آموزش و پرورش (ماده ۲۴)؛ حق بر بهداشت (ماده ۲۵)؛ حق بر کار و اشتغال (ماده ۲۷)؛ حق بر مشارکت در زندگی سیاسی و عمومی (ماده ۲۹)؛ حق بر مشارکت در حیات فرهنگی، تفریح، رفاه و ورزش (ماده ۳۰).

گفتار سوم: ضمانت اجرایی کنوانسیون

این کنوانسیون نیز همانند سایر اسناد بین المللی حقوق بشری با مشکل فقدان یک نظام قضایی الزام آور جهانی در زمینه رسیدگی به موارد نقض و تخلف که متضمن ضمانت های اجرایی قدرتمندی باشد، روبرو است. با این حال دو سازوکار عمده در زمینه نظارت بر حسن اجرای تعهدات مندرج در این کنوانسیون مطرح می باشد که ذیلاً بررسی می گردند. شایان ذکر است که کارآیی این دو شیوه نظارتی منوط به حسن نیت دولت های عضو و میزان التزام و پایبندی آنها به حقوق بشر می باشد.

الف) نظام گزارش دهی به کمیته حقوق معلولان

از جمله شیوه هایی که در سطح بین المللی بر حسن اجرای تعهدات حقوق بشری کشورها نظارت می نماید، نظام گزارش دهی است که تقریباً در غالب اسناد عمده حقوق بشری از قبیل میثاقین، کنوانسیون محو تبعیض علیه زنان، کنوانسیون منع شکنجه، کنوانسیون حقوق کودک و همچنین کنوانسیون حاضر پیش بینی گردیده است. بر اساس این نظام، کشورهای عضو کنوانسیون مزبور متعهد هستند در دوره های زمانی خاص گزارش هایی را که به گزارش های دوره ای یا

ادواری معروف می باشد در زمینه نحوه اجرای تعهدات خود و اقدامات و تدابیر صورت گرفته و میزان موفقیت و دشواری ها و مشکلاتی که بر سر راه اجرای آنها موجود می باشد، تنظیم نموده و به کمیته ای که برای رسیدگی به این گزارش ها تشکیل گردیده ارائه نمایند. وفق ماده ۳۶ کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت، «کمیته حقوق معلولان»^{۱۵} رکن نظارت کننده بر حسن اجرای این کنوانسیون توسط دولت های عضو می باشد.^{۱۶} همانطور که در گفتار اول ذکر شد یکی از تعهدات عمده دولت های عضو تعهد به گزارش دهی است. به موجب ماده ۳۵ کنوانسیون مزبور، این دولت ها موظفند اولین گزارش را ظرف دو سال از زمان لازم الاجرا شدن کنوانسیون برای آنها و گزارش های بعدی را هر چهار سال یکبار به کمیته حقوق معلولان ارائه نمایند. گزارشات دولت های عضو در کمیته مذکور به دقت بررسی و عنداللزوم پیشنهادات و توصیه های عمومی در مورد آن ارائه خواهد گردید. نظام گزارش دهی را معمولاً یک سازوکار حقیقت یاب و راستی آزما تلقی می نمایند.

ب) نظام رسیدگی به شکایات فردی از سوی کمیته حقوق معلولان

این نظام را در شرایط فعلی موثرترین شیوه و ابزار حمایت از حقوق بشر می دانند. کارکرد کمیته حقوق معلولان در اینجا یک کارکرد شبه قضایی است. بموجب «پروتکل الحاقی به کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت»^{۱۷} از جمله صلاحیت هایی که دولتهای عضو «کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت» می توانند برای کمیته حقوق معلولان به رسمیت بشناسند، صلاحیت رسیدگی به شکایات^{۱۸} افراد و گروههای تابع صلاحیت آنها در این کمیته است که به نحوی مدعی نقض حقوق به رسمیت شناخته شده خود از سوی آن دولت عضو می باشند. شرط صلاحیت یافتن کمیته حقوق معلولان برای پذیرش و رسیدگی به چنین شکایاتی، عضویت دولت طرف شکایت در این پروتکل الحاقی است. در صورتی که یک دولت عضو کنوانسیون به عضویت پروتکل درنیامده باشد، طبعاً کمیته صلاحیت پذیرش و رسیدگی به شکایات علیه آن دولت را

¹⁵. Committee on the Rights of Persons with Disabilities.

¹⁶. برای مشاهده ترکیب اعضا و نحوه انتخاب آنها به ماده ۳۴ کنوانسیون مراجعه شود.

¹⁷. Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

¹⁸. Communications.

ندارد. در واقع این یک نظام اختیاری است. حال در فرض صلاحیت کمیته، روند کار به این شکل است که کمیته شکایات واصله را در صورت قابل استماع بودن^{۱۹} بصورت محرمانه مورد رسیدگی قرار می دهد و از دولت عضو مربوطه توضیحات و اظهارات مکتوبی را درخواست می نماید. رسیدگی کمیته می تواند متضمن دادرسی فوری جهت اتخاذ اقداماتی برای جلوگیری از ورود آسیب های جبران ناپذیر احتمالی نسبت به قربانی ادعایی چنین نقض حقوقی نیز باشد. پس از رسیدگی به یک شکوائیه، کمیته پیشنهادات و توصیه های خود را برای دولت عضو مربوطه و شاکی ارسال می نماید. بموجب ماده ۶ این پروتکل، جدای از شکایات فردی، در صورتی که کمیته اطلاعات موثقی از نقض های جدی و سیستماتیک حقوق مندرج در کنوانسیون از سوی یک دولت عضو دریافت نماید، آن دولت را به همکاری در رسیدگی به این اطلاعات و پاسخ دهی به آن فرا می خواند. کمیته می تواند حتی یک یا چند نفر از اعضای خود را برای انجام تحقیق و ارائه گزارش فوری به کمیته مامور نماید. این تحقیق و گزارش دهی، با رضایت آن دولت عضو، می تواند متضمن دیدار از سرزمین آن دولت نیز بشود. متأسفانه جمهوری اسلامی ایران همانند پروتکل الحاقی به میثاق حقوق مدنی و سیاسی، به عضویت این پروتکل نیز در نیامده است!

پی نوشت ها:

ماده واحده قانون تصویب کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت مصوب ۸۷/۹/۱۳، قابل دسترس در:

<http://tarh.majlis.ir>

- Convention on the rights of persons with disabilities & optional protocol to the Convention on the rights of persons with disabilities: <http://www.un.org/disabilities>.
- General Comment No.5. Adopted by the committee on economic, social and cultural rights: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc>.
- General Recommendation No.18. Adopted by the committee on the elimination of discrimination against women: <http://www.unhchr.ch/tbs/doc>.
- Human rights of persons with disabilities: www.hrea.org.

^{۱۹}. برای مشاهده شرایط قابل استماع بودن یک شکایت در کمیته به مواد ۱ و ۲ پروتکل الحاقی مراجعه شود.